

A tartalmi összehasonlításon túl érdekes a *stílusok és a szemléletmód* összevetése is:

	a.)	b.)	c.)
A Greenpeace kérdőíve:	globális	hivatalos	„felnöttes”
A Zöld Szív-é:	lokális	személyes	gyerekekhez szóló

Miből látszik mindez?

a.) A *globális/lokális* különbségre már utaltam fentebb a kérdések tartalmi csoportjaival kapcsolatban. De más témakörökben is érződik ez a hangsúly-különbség. Pl. a szennyezés témakörében is azt látjuk, hogy a Greenpeace a „távoli” folyók és az atmoszféra tisztaságát védi, a Zöld Szív pedig az „itt lévő” gyereket.

b.) A legélesebb stíluskülönbség talán a *hivatalos/személyes* szópárral jellemezhető. A Greenpeace kérdőíve következetesen általános alanyt használ (egyes vagy többes szám harmadik személy formájában): „Támogatja-e iskolátok”, „Összegyűjtik-e”, „Meggzűntették-e” stb.

A Zöld Szív lapja viszont személyhez szól, szinte minden kérdésével megszólítja a tanulókat (a többes szám második személlyel): „Hagytok-e”, „Használtok-e”, „Szervezték-e” stb.

c.) Végül az is érezhető, hogy a Greenpeace zöld lapja – bizonyos mértékig – nem is a *gyerekekhez* szól, hanem inkább a *felnöttekhez*. Ha én gyerek lennék, nemigen tudnék mit válaszolni arra a kérdésre, hogy „folytatnak-e az iskolában környezetvédelmi nevelést”, vagy hogy miféle tüzoltókészülékek vannak az iskolában. És annak sem a gyerek a „felelőse”, hogy van-e az iskolának energia-takarékossági programja (bár persze nem árt, ha tud róla!). Amiket a Zöld Szív lapja kérdez, azok sokkal inkább a gyerekek mindennapi életéhez, tevékenységeihez kötődnek.

Stílusában, szemléletmódjában tehát egyértelműen a Zöld Szív lapját tartom jobbnak.

Tartalmilag mindkettő hiányos – kissé esetleges –, ezért talán a kettő összegyűjtésével-kiegészítésével lehetne egy olyan kérdőívet összeállítani, amely jobb, hitelesebb képet adhatna az iskolák „zöld”-ségéről.

VICTOR ANDRÁS

Az ökológiai kultúra a mai iskolában

A XXI. század küszöbén az ember elérkezett ahhoz a ponthoz, amikor már választania kell a megmaradás vagy a pusztulás között. Ha élni akarunk a Földön, meg kell állítanunk a pusztító erők áradatát. Ezt a tevékenységet az értelmiségnek kell vezetnie, hiszen ő a kultúra első számú birtokosa. Amilyen sokféle az életet fenyegető veszély, olyan sokféle módon kell ellene védekezni a kultúra minden eszközével. E védekezési módok között az egyik legfontosabb az ökológiai kultúra terjesztése.

Az ökológiai kultúra fogalma

„A kultúra az emberiség által létrehozott anyagi, szellemi értékek összessége” – olvashatjuk a Magyar Értelmező Kéziszótárban. A kultúra tehát egy és oszthatatlan, csupán praktikus okokból beszélünk humán és természettudományi kultúráról. De mi is az ökológiai kultúra? Ez az egyetemes kultúrából azokat az elemeket sűríti magába, amelyek ma az emberiség megmaradását segítik elő. Épít ugyan az ökológia-tudomány elemeire, de nem azonos azzal, hiszen sokkal szerteágazóbb a hatásrendszere. Téves tehát az az elgondolás, hogy elég hatékonyan tanítanunk az ökológiát, s ezzel már automatikusan terjesztjük is az ökológiai kultúrát.

Németh László meghatározása szerint: „A kultúra nem tudás, nem művészi produkció, hanem életet szabályozó elv.”

Az ökológiai kultúra tehát a XXI. századba lépő ember életét meghatározó elv, amely szabályozza az ember viszonyát az őt körülvevő élő és élettelen természethez. Amilyen mértékben nő a Földön az ökológiai kultúra színvonala, úgy nő a Földnek és a rajta lévő életnek, az élővilágnak a megmaradási esélye. S mint minden kultúra, így ez is akkor és addig él, amikor hatni kezd, és ameddig hatni tud az észre, az érzelemre, vagy egyszerre mindkettőre.

Az új kultúrák mindig úgy jöttek létre, hogy a népek újabb és újabb körülmények közé kerültek, s ezek az új helyzetek hívták életre őket. Így vagyunk ezzel ma is; csak az a különbség, hogy most az egész emberiség egyszerre került új helyzetbe.

Világméretű feladat tehát az ökológiai kultúra terjesztése. Ennek eszköze a *környezeti nevelés* és az egészségnevelés. Ezeket azonban tágabban kell értelmeznünk, mint eddig, s feltétlenül gazdagítanunk kell új elemekkel is.

Az ökológiai kultúra kibontakoztatása, terjesztése

Mindegyik fejlett társadalomban az iskola volt a kultúra intézményes letéteményese. Így van ez az ökológiai kultúrára vonatkozólag is. Bár a környezeti nevelést már az anyaméhben kell elkezdni, ez a tevékenység mégis az óvodában és az iskolában zajlik szervezeten. Sokkal nagyobb jelentőséget kell azonban tulajdonítani neki, mint eddig.

Az ökológiai kultúra nem kíván új, önálló tantárgyat, hanem azt igényli, hogy mindegyik tantárgy teljesítse az e téren rá háruló feladatokat.

Ez a tevékenység nem elsősorban új ismeretek közléséből áll, sokkal inkább erőteljesebb és hatékonyabb nevelőmunkát jelent – főleg érzelmi nevelést.

Az ökológiai kultúra bonyolult rendszert képez az emberben. Márpedig egy rendszer csak akkor működik jól, ha mindegyik eleme, „alkotórésze” a helyén van. Ráadásul ez soktényezős rendszer, mi azonban az elmúlt időszakban csak egy-két tényezőjére fordítottunk figyelmet: szinte kizárólag a fenyegető környezetpusztításra, a védendő növény- és állatfajokra, azok megismertetésére. Ezek nagyon fontosak ugyan, de a többi hatástényezőre is gondolnunk kell, mert különben nem lehet eredményes a környezeti nevelés, nem terjedhet az ökológiai kultúra.

A hatékonyabb környezeti nevelés érdekében életszerűbben kell értelmeznünk a környezet fogalmát. Mondjuk ugyan, hogy a környezet a minket körülvevő világ, mely a bőrünkön kezdődik, s terjed egyre tovább, mind nagyobb és nagyobb sugarú körben tágul, s tulajdonképpen az egész univerzumot magában foglalja. Az elmúlt időszakban a környezeti és az egészségnevelést mégsem a gyerekek „bőrénél” kezdtük. Többet foglalkoztunk a gyerektől független világgal, mint a vele szoros kapcsolatban lévő mikrokörnyezettel.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy a környezet fogalmából nagyon sokszor kifejejtjük magát az embert mint a másik ember környezetét. Pedig ez legalább olyan fontos környezeti tényező, mint a növény- vagy az állatvilág. Mert az ember lehet jó, boldogító, segítő, de lehet károsító, pusztító környezete is a másik embernek.

Napjainkban fokozódik a küzdelem a jobb, a magasabb életszínvonal eléréseért, de az elért magasabb életszínvonallal – sajnos – nagyon sokszor nem párosul a magasabb életminőség. Az ökológiai kultúra az emberibb, a jobb életminőség hordozója. Minden kultúra gyarapít, épít, szépit és boldogít. Ezért kell az iskoláknak a XXI. század kultúrájáért küzdeniük.

A következőkben szeretném felhívni a figyelmet azokra a tennivalókra, amelyekkel az ökológiai kultúrát megalapozhatjuk, fejleszthetjük. A teljességre nem törekedve csak a leglényegesebb, de mindenhol megvalósítható munkaformákra utalok.

Ahogy a kromoszómákban sorakoznak a gének, úgy helyezkednek el az ökológiai kultúra rendszerében az egyes alkotóelemek, amelyek segítenek abban, hogy az ember lelkileg-testileg egészséges, boldog lehessen. Csak az ilyen embertől várhatjuk el, hogy

cselekvő, a környezetét – beleértve az embert is! – szerető és védő tagja legyen a társadalomnak.

Az élet, az élőlény tisztelete, szeretete

Albert Schweitzer Szózatom az emberiséghez című írásában (Confessio, 1985. 4.) ezt mondja: „Felhívom az emberiséget az élet hódolatteljes tiszteletének etikájára. Ez az etika nem tesz különbséget értékesebb és kevésbé értékes, magasabb rendű és alacsonyabb rendű élet között, hanem elveti az ilyen megkülönböztetést... Mert ki tudja közülünk, hogy milyen jelentősége van önmagában és a világmindenségben a másik élőlénynek... Élni akaró élet vagyok az élni akaró élet közepete.”

Nekünk ebben a szellemben kell vezetnünk a gyermekeket. Csökkenten, sőt meg kell szüntetni bennük a – sajnos – gyakran megmutakozó pusztító magatartást. Különösen fontos ez a biológiatanítás keretében, amikor nap mint nap élőlényeket tárunk a gyerekek elé, gyakran élő állapotban. Eközben mindig elsődleges feladatunk, hogy az élőlényt megszeretessük. Erre ezer és ezer lehetőség kínálkozik. Régi tapasztalat, hogy az a gyerek, aki már tartott otthonában valamilyen állatot, az szebbnek látja, jobban szereti, mint aki csak az iskolában találkozik vele. Ezért szorgalmazni kell, hogy a gyerekek otthonában legyen valamilyen állat vagy legalább dísznövény. Ez gondoskodóbbá, felelősségvállalóbbá, érzelemdúsabbá teszi a fiatalokat.

Az ökológiai kultúra biológiai elemei

Nyilvánvaló, hogy az ökológiai kultúra elképzelhetetlen bizonyos mennyiségű, valós tapasztalatokra épülő biológiai ismeretanyag nélkül. Ez a következő:

- a.) elemi biológiai ismeretek,
- b.) alapfokú ökológiai tudnivalók, amelyek segítenek kialakítani az ökológiai szemléletmódot. Megszívlelendő Szabó Mária megállapítása: „Csak egy élőlény-központú ökológiai szemléletmód lehet eredményes a környezeti problémák megfelelő operatív kezelésében. Egy modern természetbúvár (neonaturalista) alapokon nyugvó szemléleti egység elérésére kell törekedni a biológia tanításában.” (Iskolakultúra 1991/1-2. sz. 22. p.)
- c.) a közvetlen környezet élővilágának ismerete,
- d.) az emberre vonatkozó ismeretek,
- e.) helyes értékrend a természettel kapcsolatban, amely – Albert Schweitzer szellemében – nem ismer káros és hasznos, szép és csúnya állatot,
- f.) természetkímélő magatartás,
- g.) vonzódás a természethez.

Igény a higiénia iránt

Bár ez a biológiai elemek közé tartozik, fontossága miatt mégis hangsúlyoznunk kell. Az embernek a testfelülete érintkezik a legközvetlenebbül a környezettel. A testápolás, a tisztálkodás, a táplálkozás, a napirend stb. mind része ennek.

Az egészségügyi ismeretek megtalálhatók a 7. és a 8. osztályos tananyagban. A tanár dolga, hogy kiaknázza azokat a lehetőségeket, amelyeket a tananyag nyújt: a bőrnél a bőrápolás, a légzőszervrendszer tárgyalásakor a levegőszennyezés kérdésköre, az emésztőszervrendszerénél a helyes táplálkozási szokások s az emésztőszervekkel kapcsolatos tisztálkodási szokások (fogápolás, a végbéltájék tisztántartása) stb. Ez utóbbival kapcsolatban pl. gyakran merül fel az az ellentmondás, hogy a tápcsatorna bevezető részét ápolják, mossák, sokan ki is festik, a kivezető nyílását pedig meg se mossák.

A szexuális kultúra színvonala

Az emberi élet alapja a szexuális élet. Azt hiszem, ez vitathatatlan. Mégis csak az utóbbi években kezdtünk vele jobban – de még mindig nem eléggé – törődni. Maga az a tény, hogy az ember szaporodásával és egyedfejlődésével kapcsolatos anyagrészt a 8-ból a

7. osztályba helyeztük át, javította a szexuális kultúra színvonalát a tanulók körében. Jobb az ezzel kapcsolatos beszédkultúrájuk, nyitottabbak a témával kapcsolatban.

Különbéle cégek a 6. osztályos tanulókhöz olyan segédanyagokat juttatnak el, amelyek a serdülőkor sajátosságaival ismertetik meg őket. Ezek az iskolába küldött anyagok jól kiegészítik tantervi tennivalóinkat.

Arra is szeretném felhívni a figyelmet, hogy a szexuális nevelés nemcsak – és néha nem is elsődlegesen – a szaporítószervek morfológiájának és működésének megismeretéséből áll, hanem a két nem közötti általános kapcsolat megteremtésének tanítását jelenti. A koedukált iskolában lehetőség van arra, hogy a nemek közötti udvarias, kedves kapcsolatok kialakításának módjára neveljünk. Erre ugyanis nagy szükség van. A szexuális érdeklődést nem elnyomni kell, hanem megfelelő irányba terelni. Ez a pedagógusnak és a szülőnek a feladata.

Már a prepubertáskorban észrevehetjük, hogy a fiúk érdeklődnek a lányok iránt. Ez természetes, normális dolog. Nem azt kell mondanunk, hogy ne foglalkozzanak a lányokkal, s azok ne érdekeljék őket, hanem azt, hogy ez az érdeklődés természetes. Éppen ezért tisztálkodjanak jobban, mossanak fogat, viselkedjenek udvariasan, beszéljenek kulturáltan, tanuljanak jobban, mert úgy jobban tetszenek annak a kislánynak. A szexuális vonzódás tehát serkentő nevelőerő lehet, ha kiaknázzuk.

Alapvetően fontos, hogy kellő szakszerűséggel és biztonsággal merjenek és tudjanak beszélni a gyerekek a szexualitással kapcsolatos kérdésekről.

Hazánk és a világ környezeti állapotának ismerete

Nagyon fontos, hogy ismerjék a gyerekek azokat a hatalmas veszélyeket, amelyek a Földre, az élővilágra és benne az emberre leselkednek. Be kell mutatnunk a pusztítást és a belőle kivezető utat. De tudnunk kell, hogy ezért a gyermekek – sem az átlag-állampolgárok – nem felelősek, s sajnos emiatt elhárítani sem tudják. A megfelelő szemlélet kialakítása érdekében azonban ilyen tudnivalókra is szükség van. Viszont önmagában ez nem jelentheti a környezeti nevelés teljesítését.

A humánus magatartás és érintkezés szokásai

Az ember is környezete a többi embernek. Nem mindegy, hogy milyen kapcsolatrendszer alakult ki közöttünk. Ez az, amiben az iskola rendkívül sokat tehet. Mindegyik pedagógus alapvető feladata, hogy jól kiaknázza az iskolában naponta újra és újra keletkező szituációkat. Ilyenek a köszönési, a gyalogos közlekedési szokások, a megszólítás, a kérdés és a megköszönés módja. A tanulók egymás közötti kapcsolata jól fejleszthető! Ezt viszont csak humanisztikus iskolai környezetben lehet megvalósítani. Ezért nem helyes csupán egy-egy osztályban humanisztikus programot bevezetni, hanem az egész iskolát kell humanisztikussá tenni.

Igényesség a lakóhelyi és a munkahelyi környezettel szemben

Az ember a természetes környezetéből évmilliók során fokozatosan, napjainkban pedig rohamosan mesterséges környezetbe került. Így a népesség jelentős részének megszűnt a kapcsolata a természettel, s ez végül szellemi szegényedést szült.

Életünk jelentős részét a lakásban, a munkahelyen töltjük, ezzel tehát mint igen erős hatótényezővel kell számolnunk. A sívár otthon, a nyomasztóan egyhangú tantermek ellen pedig lehet és kell is tennünk valamit. Tudomásul kell vennünk, hogy a tanterem munkahely, s nem úgy kell díszíteni, mint a lakószobát, hanem mint a munkát szolgáló műhelyt. Sok tanteremben néhány műanyag műtűrke, apró gicces tányérka lóg hosszú műanyag madzagon a hatalmas falfelületen. A biológia-termekben és szertárakban mindig kell lennie olyan természeti anyagnak, amelyikkel megmutathatjuk, hogy a lakások milyen barátságossá tehetők egy-egy ágdarabbal, tobozzal, terméssel s természetesen a jól megválasztott dísznövényekkel. Sajnos, a műanyag növény és virág már nemcsak a lakásokba, hivatalokba, hanem az iskolákba is bevonult. Ez ellen feltétlenül küzdenünk kell.

Takarékosság az anyaggal, különös tekintettel az előre

Ma az egész emberiség bűnösen pocsékol, pedig az előrejelzések szerint 20-60 év múlva a most nélkülözhetetlen anyagok egy része elfogy a Földön. A takarékosagra nevelés fontos része az ökológiai kultúrának. Ennek mindenre ki kell terjednie! Bár a divat ellenünk dolgozik, hiszen haszonszerzés céljából szinte mindennap új eszközöket vásároltatnánk a gyerekekkel, köztük rengeteg izlés- és egészségszrontó műanyagszörnyűséget is.

Az iskolában tanítani kell az anyag újrafelhasználásának lehetőségeit. A sok műanyag, fém, papír eszközt nagyon sokféle formában használhatjuk az iskolában. Ez tulajdonképpen nemcsak magáért a takarékosagra nevelésért történik, hanem azért is, hogy a gyerekek alkotó fantáziáját fejlesszük. Ma ugyanis a tanuló mindent készen kap. Nem kell apró alkotásokat produkálnia, mert helyette mások gondolkodnak, s mindent elkészítenek. Ebből a másík, a termelő fél természetesen meggazdagszik; a vásárló, a gyerek pedig szellemileg szegényebb lesz, mert a fantáziája elszűrűl.

Munkaesztétika

A munka a legtöbb embert egy egész életen át elkíséri. Ezért nem mindegy, megtanítjuk-e a gyerekeket arra, hogy a szépen végzett munka örömforrás az életünknek. A pedagógus is végezheti a maga munkáját esztétikusan, de bizony végezheti nagyon földhözragadtan, csúnyán is. Ez pedig igen nagy hatással van a gyerekekre, esetleg egész életükre kiható élménnyé válik. Ezért ezzel is többet kellene törődnünk. Csak az a tanár követelhet szép munkát a tanítványaitól, aki maga is szépen dolgozik. Annál, amit csinálunk, néha fontosabb az, hogyan csináljuk. Iдетartozik a tanár megjelenése, munkaeszközeinek a tisztasága, rendezettsége, a tábla tisztasága, a tanterem rendje, a szemléltetés módja, a szemléltetőanyagok minősége is.

Negyedszázados szakfelügyelői-szaktanácsadói munkám legelkeserítőbb élménye a következő volt: Egy fiatal, elegánsan, csinosan öltözött tanárnő a féregmozgás szemléltetésére gilisztát hozott horgásztanítványaival. Ez dicsérendő dolog, különösen a főváros egyik belső kerületében. Egy petricsészében sáros földgiliszták tekergöztek. A tanár egy háromszögletű vonalzóval mindegyik tanulópar elé a padra pöckölt egy-egy gilisztát, amúgy sárosan, piszkosan. Mindezt kellő undorral tette; alig várta már, hogy a végére érjen. A gyerekek irtózva, borzongva húzódtak távolabb a csúnya látványtól. Mi csoda esztétikai rombolómunka történt ott, miféle negatív higiéniai nevelési csúcsot döntött meg a pedagógus!

A helyes boldogságszemlélet

Csak az egészséges, boldog embertől várhatjuk el, hogy tegyen valamit a másik emberért, a környezetéért. Ezért is és az egyén egészséges fejlődése érdekében is többet kellene foglalkoznunk a gyerekek „boldogságra nevelésével”. A kisgyerektől kezdve tanítani kell, hogy a boldogság nem egyvalami, hanem folyamat, s annál jobb, ha minél hosszabb ideig, akár egészen életünk végéig tart. Tanítani kell a gyerekeket az apró örömek mint boldogság-elemek megbecsülésére. Az iskolában természetesen olyan légkörnek, olyan szellemnek kellene lennie, hogy maga az iskolai környezet is az örömforrások egyike lehessen.

Meg kell értetnünk tanítványainkkal, hogy a boldogság olyan, mint egy egész életen át gyűjtött, hatalmas virágcsokor, amelyet azonban nem lehet megvásárolni, hanem mindenkinek magának szálanként kell összeszednie. A csokorban természetesen több a jelentéktelen növény, mint a drága orchidea; mégis szép, mert mi gyűjtöttük. (Sok kis öröm, nagy boldogság!)

Ehhez viszont feltétlenül biztosítani kell az iskolában a szorongás-mentességet. Mert a szorongás az önpusztítás egyik gyakori és hatékony eszköze, s nagyon káros környezeti tényező. Az iskola – jellegénél fogva – igen könnyen válhat és válik a szorongás forrásává, különösen, ha a pedagógus még fokozza is az azt kiváltó tényezőket. A szeretet-pedagógia az ökológiai kultúra egyik forrása.

Az önművelődési igény

A helyes tanulási technikák elsajátíttatásával rávezethetjük a gyerekeket arra, hogy a tanulás is lehet örömforrás. Ma egyre több szakértő írja azt, hogy a gyerekek túlnyomó többségénél a kudarc a helytelen tanulási szokásokból adódik.

Önművelődésre csak az képes, aki már rendelkezik az alapvető emberi képességek elemeivel a kommunikáció, a megismerés és a cselekvés területén. Ma sok segítséget kaphat ehhez a gyerek a sokféle ismeretterjesztő folyóirat, a televízió, a rádió révén.

Ez a munkánk egyúttal tehetséggondozást is jelent. Itt arra is utalnunk kell, hogy nagyon sokat beszélnek és írnak a tanulók tehetséggondozásáról. De arról még egyetlen szót sem hallottam, hogy valaki foglalkozna a pedagógusok tehetséggondozásával. Vagy a pedagógusok eredendően valamennyien tehetségesek?

A jó megfigyelőképesség

Ez csak rendszeres, az eredeti természetre vonatkozó megfigyelések, vizsgálatok révén fejleszthető ki. A biológia tantárgyában mi ezt már több mint egy évtizede elkezdtük, s a munkáltató-órákon szervezett keretben is biztosítottunk a számára. Sajnos, ez napjainkban csökkent.

Fejlett nyelvi kultúra

Az ökológiai kultúrának része a magyar nyelv is. Ezért a természettudományi tárgyaknak is nagy szerepük van a helyes és szép beszéd fejlesztésében. Nemcsak a magyar-órákon, hanem minden szaktárgyban, a szaktárgy anyagának segítségével kell fejlesztenünk nyelvművelő munkánkat.

Sajnos, a biológiai vonatkozású kifejezések is elszűrülnek, pl. minden növényt virágnak, minden ízeltlábú állatot bogárnak neveznek, minden fenyőfaj „karácsonyfa”, vannak „rendes” és mérges gombák, az erdőt „letermelik”.

A természetben rejlő szép felismerése, igénylése

Ma már annyi körülöttünk a mesterséges, a „művi”, hogy a gyerekek a mi irányításunk nélkül nem találnak rá a természet szépségeire: a színekre, formákra, arányokra, hangokra stb.

Erre a nevelőmunkára különösen alkalmas a biológia tantárgy. Szinte nincs egyetlen olyan óránk, hogy ne lenne módunk egy-egy megfelelő utalás megtételére.

A művészi alkotásokban tükröződő természet szépségei iránti fogékonyság

A képzőművészet, a zene és az irodalom bőséges kínálatot nyújt ehhez a nevelőtevékenységhez. Különösen a vers kerülhet be szinte naponta a tanítási órák anyagába. Az értékes vers sűrített szépség, érzelem vagy az értelemre ható koncentrátum vagy mindhárom együtt. Biztos, hogy valamelyik gyerekre mindig hathatunk vele. *Baranyi Ferenc* szerint is: „A költészet emberformáló ereje az ozmotikus hajszálcsovésség millió csatornáján áramlik a lelkeken át az agyakba.”

Különösen fontos, hogy a pedagógusok ne csak a klasszikus műveit használják, hanem a kortárs költők versüzenetét is közvetítsék a gyerekekhez, hiszen ma is születnek remekművek, csak a legtöbben nem tudnak róluk.

A kortárs költők természettel kapcsolatos verseiből összegyűjtöttem néhány százat. Vannak közöttük remekművek is, bár nem csak azok fontosak, mint ahogy a százszorszép is virág, nem csak a gerbera. E gyűjteményben *Hegedűs Géza, Juhász Ferenc, Szécsi Margit, Szilágyi Domokos, Nemes Nagy Ágnes, Kopré József, Takáts Gyula* éppen úgy megtalálható, mint *Berda József, Illyés Gyula, Kormos István, Devecseri Gábor, Csukás István, Füzési Magda, Balássy László, Beney Zsuzsa, Kányádi Sándor, Utassy József, Horgas Béla*.

Magam csak azt a verset használom fel a tanulók ökológiai kultúrájának fejlesztésére, amelyiknek van esztétikai, érzelmi, értelmi „üzenete”, ahogy *Hegedűs Géza* mondja a költészetről:

„De mindenkor látomás,
látom én és látja más
lűktetése, ritmusa
lenge tánc vagy vad tusa,
ríme fülbecsendülő
zeneszóba lendülő
lélekké vált értelem,
át időn és át tere
fényt árasztva magyaráz.
Ő a józanság s a láz.”

KOVÁCS ISTVÁN

SZAKIRODALOM

- Aichele, D., Golte-Bechtle, M.*: Mi virít itt? (Gondolat, Bp. 1991.)
- Andrássy Péter, Csapody István, Hortobágyi T. Cirill*: Kitaibel Pál és a Kitaibel Pál Középiskolai Biológiai Tanulmányi Verseny (ECHO PR. Veszprém, 1994.)
- Agárdy Sándor*: Erdei iskola Tornyospálczán (Aqua, 1994.)
- Acsai Gézné, Hegedűs Anikó, Vízy Istvánné*: Környezeti nevelés az óvodában (Környezetgazdálkodási Intézet, Bp. 1990.)
- Allen, Robert*: Hogyan menthetjük meg Földünket? (Mezőgazdasági, Bp. 1984.)
- Attenborough, David*: Élet a Földön. A természet története (Novotrade Rt., Bp. 1980.)
- Attenborough, David*: Az élő bolygó. A Föld arculata (Park, Bp. 1992.)
- Balázs Dénes*: Az őserdők világa (Móra, Bp. 1989.)
- Balogh István, Juhász Judit*: Bennünk fák jajgatnak (Oxigén Alapítvány, 1992.)
- Balogh János*: Érdekes szigetek (RTV-Minerva, Bp. 1984.)
- Balogh János*: Haldokló őserdők nyomában (RTV-Minerva, Bp. 1984.)
- Balogh János*: Bioszféra expedíció (RTV-Minerva, Bp. 1984.)
- Balogh Márton* (szerk.): Környezetvédelmi szakkör a középiskolában (OPI-OKTH, Bp. 1983.)
- Barcsay László, Vitéz András*: Természetvédelmi útikalauz
- Baróti Szabolcs*: Zöld rapszódia (Aqua, Bp. 1992.)
- Bartha Dénes*: Vörös lista (Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron, 1993.)
- Borsos Zoltán*: Az erdőt szolgáljuk (Országos Erdészeti Egyesület, Bp. 1988.)
- Braun, Christian*: Hulladék (ARGE, Környezetnevelési Munkacsoport, Bécs, 1992.)
- Brezovits László*: Iránytű (Az emberi fejlődés gazdaságossága) (Aqua, Bp. 1991.)
- Brown, R. Lester*: A világ helyzete 1992. A Worldwatch Intézet jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Föld Napja Alapítvány, Bp. 1992.)
- Brown, R. Lester*: A világ helyzete 1993. A Worldwatch Intézet jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról (Föld Napja Alapítvány, Bp. 1993.)
- Bulla Miklós, Faragó Tibor, Nathon István* (szerk.): Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciája: Tények és adatok (ENSZ, Környezet és Fejlődés Konferenciája Magyar Nemzeti Bizottsága, Bp. 1992.)
- Csapody István*: Védett növényeink (Gondolat, Bp. 1982.)
- Czakó Kálmán Dániel*: Biológia: csillagfény, porszem, csipkebokor (Egri Nyomda, Eger, 1991.)
- Dasmann, F. Robert*: Óvjuk meg bolygónkat (Gondolat, Bp. 1975.)
- Durell, Gerald és Durell, Lee*: Az amatőr természetbúvár (Gondolat, Bp. 1987.)
- Ember és környezete. Választható középiskolai tankönyv (Nemzeti Szakképzési Intézet, Bp. 1991, 1992.)
- Fekete István*: Pepi-kert (Pannon Nyomda, Veszprém, 1989.)
- Fehér Ferencné* (szerk.): Lehetőségek, ötletek, módszerek. Tanulmányok a környezeti nevelés köréből (OPI-OKTH, Bp. 1983.)